

Oleksandra Hrujeva

Postmodernistyczne formy aktywności politycznej : przykład wydarzeń na Ukrainie (koniec 2013 i 2014 r.)

Historia i Polityka nr 21 (28), 53-65

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Oleksandra HRUJEVA

Południowoukraiński Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny
im. K.D. Uszyńskiego, Odessa, Ukraina

Postmodernistyczne formy aktywności politycznej: przykład wydarzeń na Ukrainie (koniec 2013 i 2014 r.)

Postmodern Forms of Political Activity: Examples of Events in Ukraine (in Late 2013 and 2014)

• Abstrakt •

W artykule przeanalizowano najnowsze formy protestów społeczno-politycznych. Zbadano postmodernistyczne formy aktywności politycznej na przykładzie wydarzeń na Ukrainie od początku Rewolucji Godności. Uzasadniona została kreatywność nowoczesnych, pozbawionych przemocy form protestów (performans, flash mobs, instalacje i inne), które przeprowadzane były w okresie rewolucyjnym oraz podczas późniejszej okupacji części terytorium Ukrainy. Uzasadniono, że działanie polityczne w postmodernistycznej rzeczywistości jest prowokacyjne, a u jego podstaw leży gra, rytuał, symboliczność. Zaakcentowano odbiór wydarzeń politycznych przez pryzmat widowiskowości.

Słowa kluczowe: postmodernizm, protest polityczny, flash mob, performans, instalacja

• Abstract •

The article analyzes the newest formats of socio-political protests. The postmodern forms of political activity are examined on the example of events in Ukraine since the beginning of the Revolution of Dignity. The creativity of the newest non-violent forms of protests (performances, flash mobs, installations, etc.), which were carried out in the revolutionary period and during the subsequent occupation of the part of the territory of Ukraine was proven. It is substantiated that political action in the postmodern reality is provocative and is based on game, ritual and symbolism. The perception of political events through the prism of spectacularity is emphasized.

Keywords: postmodernism, actionism, political protest, flash mob, performance, installation

Wraz z rozwojem ludzkiej wspólnoty formy protestu społecznego aktywnie się zmieniają. Jeżeli prześledzimy tę ewolucję w przekroju ukraińskiej historii, zobaczymy, że: w XVIII wieku do form protestu należały: skargi chłopów na swoich właścicieli ziemskich, niszczenie narzędzi, podpalenia majątków ziemskich, zabójstwa właścicieli ziemskich, bunty chłopskie itp.; w XIX wieku był to ruch opryszkowski, odmowa wykonywania pańszczyzny, prośby i skargi, publiczne żądania

ukarania szlachciców-przestępców, ucieczki chłopców; w XX wieku dominują już takie formy protestu, jak: głódówka, pikiety, demonstracje itp.

XXI wiek udowodnił, że tradycyjne formy aktywizmu politycznego tracą swoją rezultatywność, ustępując miejsca nowym formatom ekspresji stanowiska społeczno-politycznego. Stajemy się świadkami pojawiania się w epoce cyfrowej nowych, kreatywnych form uczestnictwa społeczności w procesie społeczno-politycznym. Rzeczywistość internetowa gwałtownie zmienia życie społeczno-polityczne ludzi, zachęca do niestandardowej aktywności społeczno-politycznych. Badanie najnowszych form protestów społecznych aktualizowane jest przez potrzebę opracowania nowych technologii komunikacji w układzie władza – społeczeństwo, gdyż tradycyjne technologie komunikacji politycznej oraz kanały wpływu tracą swoją siłę oraz potencjał.

Dzisiejsza mobilizacja polityczna staje się efektywna właśnie pod warunkiem nadania jej zabarwienia emocjonalnego; racjonalne dyskusje nie prowadzą do takiego poziomu mobilizacji politycznej, który osiągnąć jest przez akcje ukierunkowane na uniesienie emocji ich uczestników (Kremen, 2012, s. 72). Mobilizacja społeczno-polityczna poprzez media społecznościowe w formie flash mobów, teatralizowanych performance'ów, happeningów, instalacji, sztuki ulicznej itp. dociera do apolitycznych warstw ludności, angażuje je (lub przynajmniej zwraca uwagę) poprzez nadanie aktywności politycznej elementów gry, naturalności. Co prawda dotyczy to jedynie dużych miast, gdyż małe miejscowości pozostają tradycyjnymi w wyborze form aktywności społeczno-politycznej.

Najnowsze formaty działań politycznych nadają efekt emocjonalnego dołączenia i poczucie wspólnej sprawy, a jednocześnie umożliwiają uczestnikom ucieczkę od codzienności. Dlatego mobilizacja polityczna społeczności, formaty akcji politycznych powinny być zabarwione emocjonalnie, widowiskowe, wyraziste, nawet szokujące, by osiągnąć efektywność lub przynajmniej zwrócić uwagę mediów i wywołać pewien rezonans społeczny.

Uważamy, że najnowsze formy aktywności politycznej idealnie pasują do kulturalnej macierzy postmodernizmu. Działania te odbierane są jako takie, które nie pociągają za sobą żadnych skutków. Są one jednocześnie uczynkiem i imitacją uczynku; czasami można je odbierać jako rozrywkę (nawet pomimo powagi przyczyn, które wywołały potrzebę protestu politycznego!), która często nie wymaga nawet wydatków na organizację. Takie formy aktywizmu społeczno-politycznego, jak: performance, instalacje, happeningi, flash moby i inne są formatami komunikacji, które umożliwiają zasygnalizowanie swojego istnienia, zrobienie czegoś, nie robiąc tak naprawdę niczego szczególnie kosztownego (w porównaniu z organizacją lobbingu lub innymi technologiami stosowanymi w procesie politycznym).

Działanie polityczne w postmodernistycznej rzeczywistości jest fragmentaryczne, prowokacyjne, a u jego podstaw leży gra. W erze postmodernizmu zmienia się model rozwoju, wzrasta stopień pluralizmu transformacji, rozszerza się zakres ról społecznych człowieka jako aktora politycznego.

Najnowsze formy protestu społeczno-politycznego stanowią działalność symboliczną, zwykle rytualną, dokonywaną przez indywidualium lub grupę osób w celu zrobienia wrażenia na innym indywidualium, grupie lub masie osób, zwrócenia uwagi na swoją działalność i funkcjonowanie. Jako nietradycyjne narzędzie komunikacyjne apelują one do irracjonalnych składników świadomości społecznej. Teatralizacja działania w każdych czasach zajmowała ważne miejsce w polityce publicznej. Nie przez przypadek dyskurs polityczny często opisuje się metaforami teatralnymi: w razie wątpliwości co do szczerości polityka mówi się o „farsie politycznej” lub o „dobrze przećwiczonym spektaklu”; nieudaną komunikację nazywamy „teatrem absurdu”; pewną przestrzeń, strój dla spotkania politycznego – „dekoracjami”, „sceną”; tajne porozumienia – „kulisami (drugą stroną lustra) polityki”. Istnieje silna konwergencja, głębokie powiązanie polityki z różnymi formami sztuki.

Uważamy, że niektóre tradycyjne formy aktywności społeczno-politycznej, przejawu potencjału protestowego w nowych warunkach okazują się anachroniczne lub wymagają przejścia na poziom odpowiadający warunkom zglobalizowanego społeczeństwa. Z postmodernizmem kojarzy się nieokreśloność, brak kanonów, karnawalizacja, wzajemne oddziaływanie, umocnienie się autoekspresji człowieka. O ile w epoce modernizmu podstawowym działaniem politycznym było głosowanie, wraz ze spadkiem szacunku do władzy w epoce postmodernizmu aktualizuje się uczestnictwo i autoekspresja osoby, a akcent przenoszony jest z głosowania na coraz bardziej aktywne formy masowego udziału.

Nowoczesne protesty wyróżniają się ironicznymi hasłami, kreatywnością i rezygnacją z przemocy. Ukraińskie wydarzenia rewolucyjne w latach 2013–2014 pełne są interesujących fenomenów i wielu nowych spojrzeń na formy protestu, mobilizacji politycznej. Jednym z najbardziej zauważalnych fenomenów jest delikatność protestu Ukraińców w pierwszych tygodniach Rewolucji Godności, podczas gdy protestujących zabijano, torturowano, porywano, niszczone ich własność, poniżano ich ludzką godność. Euromajdan oraz wydarzenia z nim związane są nie tylko platformą walki rewolucyjnej, lecz także ogromną przestrzenią artystyczną, w której akumuluje się wiele gatunków (zdjęcia, graffiti, plakaty polityczne, instalacje, rzeźby, karykatury itd.). Rozpatrzmy niektóre z postmodernistycznych formatów aktywizmu społeczno-politycznego.

Polityczny flash mob

Jedną z postmodernistycznych form udziału politycznego jest flash mob. Jeszcze przed pojawieniem się flash mobów politycznych H. Rheingold w książce *Inteligentny tłum: następna rewolucja społeczna* (2006, s. 23) przewidział stosowanie nowych środków komunikacji do samoorganizacji mas. Początkowo flash mob nie był przeznaczony do akcji politycznych, przestrzegając hasła – „Flash mob jest poza religią, poza polityką, poza gospodarką”. Flash moby o celach politycznych były zabronione zasadami, gdyż uważano, że są one formą wolnej autoekspresji, akcją artystyczną, środkiem protestu społecznego poprzez absurdyzację, nie zaś środkiem do osiągnięcia pewnych celów politycznych. Jednakże taka wyrazista forma przejawu idei nie mogła pozostać poza uwagą sił politycznych, w tym również na Ukrainie, gdzie flash mob szybko zdobył swój polityczny ekwiwalent – polityczny flash mob (politmob). Dziś flash mob zakorzenił się w polityce, kierując się najważniejszym celem, którym jest wywołanie u przypadkowych widzów zainteresowania, chęci dowiedzenia się, co się dzieje. Przemienił się on w nową formę demokratycznej aktywności obywateli według sieciowej zasady tworzenia (u podstaw leżą powiązania poziomie, nie zaś pionowe).

Na pierwszy rzut oka flash moby przypominają zwykłe akcje masowe, jednak w rzeczywistości demonstrować one absolutnie nową zasadę organizacji. Brak jest jednego centrum, które wysyłałoby zaproszenia na szczeblach poziomych lub pionowych: inicjatorem flash mobu może być jedna osoba, flash mob (samo)organizowany jest poprzez łańcuchowe rozpowszechnianie informacji przez nieformalne kanały komunikacji (Sherman, 2013, s. 82). Pierwszy flash mob na Ukrainie odbył się 16 sierpnia 2003 roku o godzinie 17.00 w Kijowie, w centrum handlowym „Globus” na Majdanie Niezależności w Kijowie. Wezwanie do użycia pomarańczowej kokardy i koloru na znak stanowiska politycznego, wysłane do Ukraińców pocztą elektroniczną w październiku 2004 r., niektórzy badacze rozpatrują jako flash mob (Romanenko, 2005, s. 80–87).

Na szczególną uwagę zasługują liczne flash moby patriotyczne („Ukraina zjednoczona bez wojny” – z okazji Dnia Konstytucji Ukrainy, 28.06.2014; „Obejmij Ukrainę” – odbywał się w koszulkach w kolorach Flagi Państwowej Ukrainy”; „Młodzież za zjednoczoną Ukrainę” – w Kijowie przy arce Przyjaźni Narodów z okazji Dnia Młodzieży, 29.06.2014; flash moby absolwentów z okazji dnia ostatniego dzwonka w szkole w haftowanych koszulkach i z błękitnymi oraz żółtymi balonikami, 30.06.2014; Flash mob „Za jedność Ukrainy” trafił do Księgi Rekordów Ukrainy, 02.07.2014 r. – 1200 uczestników utworzyło mapę Ukrainy o wymiarach 25 na 35 metrów).

Polityczne flash moby były liczne w okresie Euromajdanu: we Lwowie na znak poparcia dla studentów, zatrzymanych w nocy na 30 grudnia w Kijowie (uczestnicy z zaklejonymi czerwoną taśmą ustami, 10.12.2013); w Chmielnickim flash mob matek z dziećmi „Anioły Ukrainy” na znak poparcia dla Euromajdanu (28.12.2013); w Kijowie flash mob poświęcony poszkodowanym na Euromajdanie (03.02.2014), podczas którego uczestnicy trzymali plakaty z liczbą 1739, która symbolizowała łączną liczbę zaginionych, pobitych, aresztowanych i zabitych aktywistów.

Aktywistki „Kobiecej sotni” z Zaporozża w formie flash mobu protestowały przeciwko referendum na Donbasie – w centrum Zaporozża narysowały kontury mapy Ukrainy, a każdy obwód uosabiała dziewczyna w haftowanej koszuli, która w rękach trzymała herb stolicy obwodu. Natomiast flash mob z odwrotnymi wezwaniami (do udziału politycznego) został przeprowadzony przez tarnopolskich studentów tuż przed przedterminowymi wyborami prezydenckimi (23.05.2014) pod hasłem: „Nie śpij, nie leń się, tylko idź na wybory”. Studenci leżeli na ulicy, co symbolizowało lenistwo i apolityczność, dla których nie ma miejsca w odpowiedzialnym dla kraju czasie. Do flash mobów o ukierunkowaniu politycznym przyłączają się również dzieci, na przykład do ogólnoukraińskiej akcji „Jeżeli dzieci błagają – armaty milczą” (08.03.2014).

Ukraińcy przeprowadzają flash moby nie tylko na terytorium kraju, lecz również poza jego granicami. Na przykład we Wiedniu „osądzano krwawego dyktatora Janukowycza” i wyrażano poparcie dla Euromajdanu (09.02.2014). Uczestnicy trzymali w rękach plakaty „Nie dla przemocy na Ukrainie” i „Zatrzymajcie przemoc na Ukrainie”; w zaimprovizowanej scenie pokazano dyktatora-Janukowycza, który siedział na „tronie” oraz jego niewolników na kolanach, którym związano ręce oraz nakryto głowy prześcieradłami ze śladami krwi.

Często flash moby polityczne nabywają nie tylko wydźwięku lokalnego, lecz obejmują jednocześnie społeczności różnych krajów: flash mob wspierający jedność Ukrainy „Głos pokoju. Wesprzyj Ukrainę” (Warszawa, 17.03.2014); flash mob polegający na składaniu wieńców przy ambasadach Federacji Rosyjskiej w szeregu miast (Wilno, Warszawa, Bruksela, Vancouver, Haga, Nowy Jork, Toronto, 21.06.2014) i inne. Z okazji Dnia Niepodległości Ukrainy jednocześnie w czterech amerykańskich miastach (Waszyngtonie, Filadelfii, Detroit i Nowym Jorku) przeprowadzono flash mob „Zapał iskrę jedności” (24.08.2014).

Popularną współczesną formą flash mobów jest wysyłanie jednakowych w treści wiadomości elektronicznych na oficjalne strony polityków, Ukraińcy byli szczególnie aktywni wobec A. Merkel (12–14.07.2014), starając się wpłynąć na jej stanowisko w sprawie stosunków ukraińsko-rosyjskich. W okresie przygotowania i prze-

prowadzenia referendum w Autonomicznej Republice Krymu (16.03.2014), a później – we wschodnich obwodach Ukrainy (11.05.2014), przeprowadzono setki różnego rodzaju flash mobów wspierających jedność Ukrainy, na przykład rowerowy flash mob (Dniepropietrowsk, 03.05.2014), flash mob pracowników Ministerstwa Spraw Zagranicznych Ukrainy, którzy „narysowali” kontur kraju i zaśpiewali hymn narodowy na placu przy budynku resortu (Kijów, 19.04.2014) itp.

W Dzień Flagi Państwowej (23.08.2014) masowo odbywały się flash moby z rozwijaniem ukraińskiej flagi; mieszkańcy miast niejako zmagali się w wymiarach błękitno-żółtego płótna. Przykład szokującego flash mobu został pokazany podczas świętowania Dnia Miasta w Mikołajowie (13.09.2014) – był on skierowany przeciwko wojnom informacyjnym w postaci niszczenia prasy, rozpowszechniającej materiały separatystyczne.

W pierwszych dniach ukraińsko-rosyjskiego konfliktu zbrojnego w 2014 r. uaktywniły się protesty przeciwko rosyjskim towarom, sklepom, zakładom gastronomicznym. Kluczowym motywem przewodnim było „Rosyjskie zabija”: podczas flash mobu aktywiści w supermarkecie wybierali towary z rosyjskim kodem kreskowym, zbierali się w jednym miejscu w hali handlowej i padali na podłogę. Tematyka flash mobów protestowych przeniosła się ze sfery handlu i usług do kultury – „Pokazują rosyjski serial? Przełącz kanał”.

Do przestrzeni wirtualnej z rzeczywistości przeszli mieszkańcy Krymu, którzy w przestrzeni internetowej wyrażali pragnienie życia pod ukraińską flagą, ale w warunkach aneksji nie mogli odważyć się na publiczny protest. W warunkach autorytarnego prześladowania Internet pozostał „oknem na wolność”, jednak putinowski „Antyterrorystyczny pakiet ustaw” (uchwalony w kwietniu 2014 r., wszedł w życie 01.08.2014 r.) zobowiązuje sieci i serwisy społecznościowe, przekazujące natychmiastowe wiadomości, do przechowywania korespondencji użytkowników przez sześć miesięcy, dlatego też flash moby internetowe stały się niebezpieczne dla mieszkańców Krymu.

Szczególne znaczenie posiada mobilizacja ludzi, którzy stali się osobami przesiedlonymi wewnątrz z okupowanych terytoriów obwodu ługańskiego i donieckiego Ukrainy. Na przykład w Dzień Miasta Ługańska (13.09.2014) ługańczanie publikowali swoje zdjęcia pod ukraińską flagą i z plakatami poświęconymi swemu miastu na swoich stronach w sieciach społecznościowych, dodając tag #LuhanskUkraine.

Jednym z najoryginalniejszych flash mobów, który przyszedł z Zachodu, ale znacznie zmienił swój format na Ukrainie, jest Ice Bucket Challenge. W odróżnieniu od przelania środków na badania schorzenia ośrodkowego układu nerwowego (stwardnienia zanikowego bocznego), Ukraińcy uciekali się do lodowatego po-

lewania z przekazywaniem sztafety następnym trzem uczestnikom (i nawet grupom uczestników), by zebrać środki na potrzeby armii oraz dla fundacji charytatywnej pomagającej dzieciom chorym na białaczkę. Ten flash mob (bez względu na niepoważną – dla poważnych ludzi – formę) ogarnął nie tylko młodzież: lodowatą sztafetę jako pierwsi promowali właśnie rektorzy uczelni, burmistrzowie miast, top-menedżerowie, politycy, osoby twórcze, duchowieństwo. Przy pomocy takiej formy mobilizacji zebrano miliony hrywien i uratowano wiele żyć. Dlatego flash mob, naszym zdaniem, bez względu na brak akceptacji przez część społeczeństwa, jest jedną z najbardziej dynamicznych metod integracji wspólnoty, a więc jej cementowania, sklejanie w celu rozwiązania wspólnego problemu. Po zdobyciu popularności przez ten flash mob, w celu zwiększenia ilości zbieranych środków, zostały zorganizowane jego formy grupowe – na przykład administracja Parku Kultury we Lwowie poparła Ice Bucket Challenge (07.09.2014), organizując namioty dla przebierania się uczestników, udostępniając suszarki, wiadra, wodę, a przede wszystkim (bo na tym właśnie polega cały sens działania) – skrzynki dla ofiar na potrzeby armii. Sztafetę podejmowały i przekazywały przedsiębiorstwa, ultras, uczelnie...

Do typów politycznych flash mobów można zaliczyć promowanie przez użytkowników sieci społecznościowych, przede wszystkim Facebook i Twitter, hashtagów do oznaczenia tematów wywołujących zainteresowanie w mikroblogach sieci. We wrześniu 2014 roku Ministerstwo Spraw Zagranicznych Ukrainy wezwało internautów do aktywnego rozpowszechniania na Facebooku i Twitterze hashtagów #StopRussianAggression, natomiast użytkownicy Twittera promowali hashtag #RussiaViolatedCeasefire, #NATOfor Ukraine. Jedną z pierwszych prób aktywowania w ten sposób zainteresowania zagranicą Ukrainą była uruchomiona (27.01.2014 roku od 17:00 do 18:00) przez aktywistów Euromajdanu akcja #DigitalMaidanTwitterStorm; w ciągu pół godziny po starcie flash mobu udało się osiągnąć wyznaczony cel – hashtag #digitalmaidan wyszedł na pierwsze miejsce w światowych trendach sieci społecznościowej; w ramach flash mobu użytkownicy wysyłali przygotowane wcześniej tweety w języku angielskim, adresowane do wpływowych polityków, dziennikarzy i działaczy społecznych na całym świecie.

Naszym zdaniem, obecnie straciły swoją aktualność co najmniej dwie tradycyjne cechy flash mobu politycznego:

1. „Flash mob jest działaniem młodzieżowym”. Uważamy, że znaczenie ma nie tyle wiek, ile status społeczny i będąca jego skutkiem aktywność komunikacji internetowej (jako stylu życia), chociaż oczywiście największa liczba użytkowników Internetu jest właśnie wśród warstwy młodzieżowej. Jednak wiele flash mobów poświęconych palącej społecznie problematyce łączy lu-

dzi w różnym wieku, na przykład Ice Bucket Challenge, który na Ukrainie zaangażował, mówiąc obrazowo, ludzi „od starego do małego”.

2. „Flash mob jest działaniem ulicznym”. Wiele z nich przeprowadza się, na przykład, w granicach rzeczywistości wirtualnej, w szczególności w sieciach społecznościowych, poprzez rozpowszechnianie różnych wezwań, zdjęć, zmiany awatarów itp.

Chociaż flash mob często charakteryzowany jest jako działanie, które nie pociąga za sobą żadnych skutków, jednocześnie będące zarówno uczynkiem, jak i imitacją uczynku, rozrywką bez wydatków (Sherman, 2013, s. 83), uważamy, że ukraińskie flash moby w 2014 roku, uwarunkowane przez wydarzenia rewolucyjne i wojenne, przeformatowały się na konkretny wynik, efektywny wkład, jak na przykład wspomniany już Ice Bucke Challenge z ofiarą finansową na rzecz armii.

Performans polityczny

Działanie polityczne w postmodernistycznej rzeczywistości jest fragmentaryczne, prowokacyjne, a u jego podstaw leży gra. Jedną z form tej gry jest performans, a w szczególności jeden z jego rodzajów – performans polityczny. Wychodzimy z założenia metodologicznego, według którego performans polityczny jest zjawiskiem, które pojawiło się długo przed epoką postmodernizmu, ale najlepiej pasuje do macierzy socjokulturowych czasów współczesnych. W ciągu ostatnich lat performans polityczny mocno zakorzenia się jako forma protestu społecznego na Ukrainie i już udowodnił swoją efektywność jako technologia wzajemnego oddziaływania (wpływu).

Performans jest działalnością symboliczną, rytualną indywiduum lub grupy w celu zrobienia wrażenia na innych. Pojęcie to przyszło z dziedziny sztuki akcyjnej, w której dziełem są działania autora obserwowane przez widzów w czasie rzeczywistym. Podstawą performansu jest wyobrażenie o twórczości jako o stylu życia, a jego celem jest nie tyle wiarygodność, ile wyrazistość. Dziś wiele rzeczywistych wydarzeń jest teatralizowanych, aby mogły one trafić do wiadomości i znaleźć się w centrum dziennikarskiej uwagi.

W wielu kulturach performans jest bezpośrednio związany z marzeniami, fantazjami, pragnieniami uczynienia tego co zabronione. Granica pomiędzy performans i zwykłym życiem jest dość umowna. Warto tu wspomnieć podejście filozofa-reżysera N. Jewreinowa, który wysunął ideę teatralizacji naszego życia: bronił on „teatrokracji” (czyli „dominacji teatru nad nami”), poszukując wszędzie oznak twórczego zmieniania świata przez człowieka. Głównym celem performansu politycznego nie

jest sam akt komunikacyjny, lecz zdobycie uwagi odbiorców. Wybór polityczny jest przecież dokonywany przez wielu nie po wyważonej analizie, lecz właśnie pod wpływem wrażenia emocjonalnego. Polityka staje się dramatem personaliów, skupia się na skandalach i sensacjach, które wywołują niezbędną reakcję emocjonalną.

Naszym zdaniem należy rozgraniczać performans polityczny i rytuał polityczny. Zauważmy: o ile w rytuałach politycznych (paradach, koronacjach, zaprzysiężeniach itp.) istnieje granica pomiędzy wykonawcą i widzem, w performansie granica jest specjalnie zacierana, zachęca się do twórczych „zygzaków” (angażuje się przechodniów, wszelako podkreśla się jedność z otaczającym światem). Akcentuje się wzajemne oddziaływanie „sceny” i „publiczności”, co niemożliwe jest w przypadku uroczystego rytuału politycznego (a czasem również sakralnego). Performans jest kompleksowym działaniem komunikacyjnym, gdzie równoprawne są role aktorów i samej publiczności. Istota performansu przejawia się w jego funkcji jako sposobu manifestacji idei politycznych oraz demonstracji roli swoich zwolenników.

Performans nie przewiduje spontaniczności; jest w nim organizacja i wyraźna hierarchia; dąży on do pewnych celów i nie jest przewidziany dla przypadkowych widzów, organizatorzy wybierają miejsce i czas w celu największego wpływu na odbiorców. Stosowanie performansu politycznego daje pewną gwarancję zwrócenia uwagi odbiorców na problemy polityczne, przewidywalności, podstaw modelowania działalności politycznej.

Naszym zdaniem wcieleniem postmodernistycznego performansu była wizualna forma protestu przeciwko autorytarnym ustawom z dnia 16 stycznia 2014 r., które, między innymi, zabraniały noszenia masek i hełmów podczas pokojowych akcji ulicznych. Na ludowe zebrania w ciągu kilku następnych dni protestujący przychodzili w garnkach, miskach, durszlakach, kaskach budowlanych i wojskowych, zawiązując na twarzy szaliki, kryjąc się za pomalowanymi w błękitno-żółte tony maskami medycznymi. Protestując przeciwko zakazowi przemieszczania się kolumnami samochodów, kierowcy celowo tworzyli kolumny z ponad pięciu samochodów. Na plecach przechodniów wisiały plakaty z napisami: „Jestem piątą! Nie idź za mną!”. W przeróżnych kreatywnych sposobach społeczność demonstrowała swój stosunek do poprawek wprowadzonych do Ustawy Ukrainy „O sędownictwie i statusie sędziów” oraz do ustaw procesowych dotyczących dodatkowych środków ochrony bezpieczeństwa obywateli (Khoma, 2015, s. 81).

Ukraiński badacz-politolog W. Horbatenko słusznie zauważa, że w polityce postmodernizm „przejawia się w deinstytucjonalizacji masowego ruchu protestu, w spontanicznych akcjach politycznych, pozostającymi poza granicami kontroli w jakimkolwiek stopniu stałej organizacji; w znacznej przewadze emocjonalnego, irracjonalnego nad racjonalnym; w ciągłym naruszaniu stabilności, jednomyślności

ści” (2006, s. 280), a do jego cech należą „otwartość, fragmentaryczność, wyzwolenie, pluralizm, burzenie scentralizowanej struktury, eklektyczność, ironia, parodia, pastisz, samorefleksyjność, kicz, gra” (2006, s. 278). Dobrze ilustrują to performansy polityczne z wykorzystaniem symboli państwowych – hymnu, flagi, godła, w szczególności ich kolorów, melodyki itp. Symbolika narodowa jak najlepiej wyraża wyobrażenia o kolektywnej wspólnotcie „my” i dlatego jest aktywnie wykorzystywana w krytycznych momentach, wymagających mobilizacji społeczeństwa, na przykład podczas ukraińsko-rosyjskiego konfliktu zbrojnego.

Wyrazistym przykładem są art-performans wspinacza miejskiego Hryhorija Mustang Wanted (Pawła Uszewcia) z okazji Dnia Niepodległości Ukrainy (pomalowanie w nocy na 20.08.2014 r. szpicu budynku na nabrzeżu Kotelniczskim w Moskwie w kolory ukraińskiej flagi; zdobycie 24.08.2014 r. budynku Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego). Posty internetowe na ten temat polubiły dziesiątki tysięcy użytkowników Facebooka i innych sieci społecznościowych, zrobiło tysiące repostów.

Ukraińskiej fladze poświęcone zostały również inne inicjatywy, które uwarunkowały szereg performansów, na przykład prezydencka inicjatywa „Nasze Kolory”, która wzywała społeczność na Ukrainie oraz poza jej granicami do ozdobienia mieszkań, biur, pojazdów kolorami narodowymi. Symbolika narodowa została wykorzystana również w odważnym performans donieckiej artystki Marii Kułykowskiej, która podczas biennale sztuki współczesnej „Manifest 10” (Sankt Petersburg, 01.07.2014) leżała na schodach muzeum zawinięta w ukraińską flagę. Udając martwą, protestowała ona przeciwko polityce Rosji, która doprowadziła do jej wymuszonej migracji z Doniecka do Kijowa.

Sztuka, która zawsze w pewnym stopniu pretenduje do rewolucyjności, działa wybuchowo w środowisku, które nawet bez niej posiada ładunek rewolucyjny. Na przykład aktywiści „Kijowskiego Trybunału Kulturalnego” przeprowadzili (Kijów, grudzień 2013 r., Majdan Niezależności) performans polityczny „Walizka – dworzec – Workuta”, malując około trzydziestu walizek dla wspierających władzę ukraińskich polityków i urzędników, których chcieli zesłać. Każda z walizek była unikatowa i niepowtarzalna, łączyły je dołączone „bilety” na pociąg do Workuty (Rosja); walizkę dla komunisty, na której napisano „Petro Symomenko” zawinięto w worki na śmieci w kolorze niebieskim i żółtym oraz sznury; walizka ministra oświaty i nauki Dimy Tabacznika ozdobiona była szkolną „dwójką”, a premiera Koli Aziorowa – wielką czerwoną kropką i napisem „Sprzedano”. Po pomalowaniu walizek planowano powiesić je na głównej noworocznej choince kraju na Majdanie Niezależności, jednak choinka-2014 (która była również nazywana w radzieckiej manierze „jołką”) nabyła równie kreatywnej formy.

Performansy polityczne były szeroko praktykowane również przed burzliwymi wydarzeniami Rewolucji Godności. Na przykład problematyka wyborcza zawsze dawała szeroką przestrzeń dla kreatywności. Performans artystyczno-polityczny „Wyborcze Halloween” (Kijów, 26.10.2012 r., odbywał się pod budynkiem ukraińskiego parlamentu) przeprowadzono pod hasłami „Rozstrzelaj władzę kartami do głosowania”, „Przyprowadź przyjaciela na wybory – dostaniesz normalny kraj”, „Weź kartę do głosowania, żeby nie brać siekiery”. Parlament był szturmowany przez „tuszki polityczne”, „lalkarzy” i ich „marionetki”, za obroże ciągnęli tam „sportowców” i „profesorów” (wyraziste obrazy społeczne epoki Janukowycza). Natomiast „wyborcy” starali się zatrzymać tych „zombie” i walczyli z nimi przy pomocy „kart do głosowania”. Na takim przykładzie oczywista jest zmiana priorytetów wartościowych w społeczeństwa, które prowokują nowe formy zachowania społeczno-politycznego, jego wielowariantowość. Wieloznaczność, ironia, niespodziewaność interpretacji, zwrotność sensu i ocen, zabawa znaczeniami, nieokreśloność, fragmentaryczność świadomości i kultury, dekanonizacja, widoczność, iluzja istnienia zamiast realistyczności, kolażowość, przewaga intuicji nad racjonalnością, obrazowość, metaforyczność, niewyraźność (Postol, 2108, s. 78) – to niepełna lista cech postmodernizmu, które przenoszone są do polityki.

Zdaniem S. Szomowej zadaniem performansu politycznego jest wprowadzenie wyrazistej, zapamiętującej się informacji. Performans służy raczej jako sposób estetyzacji polityki niż jako środek poważnej walki politycznej; popularyzuje on lidera (partię) i jednocześnie tworzy ładny obrazek dla mass mediów (2011, s. 79). Przypomnijmy, że performansy polityczne są nieodłącznym atrybutem przedstawicieli korpusu dyplomatycznego, partii politycznych. Do wyrazistych przykładów należą skandalizujący O. Liaszko (zburzenie traktorem nielegalnego ogrodzenia, rozgromienie młotem nielegalnego kasyna itp.), „Prawy Sektor” (dokonywana ludowa lustracja urzędników przy użyciu pojemników na śmieci – #TrashBucketChallenge).

Instalacje polityczne

Polityka (przede wszystkim wewnętrzna) jest dziś wypierana przez zestaw instalacji, zainscenizowanych *mise-en-scène*. Za polityczny sukces uważana jest statyczna inscenizacja, odbudowana w odpowiednim momencie w absolutnej niezgodności z pomysłem reżysera i libretto twórców. Instalacja jest przede wszystkim techniką artystyczną, wykorzystującą trójwymiarowe obiekty, przeznaczone do zmiany percepcji przestrzeni przez człowieka. Instalacje polityczne zwykle nie są wysta-

wiane w muzeach, lecz tworzone są tymczasowo w przestrzeni publicznej w postaci rysunków, przedmiotów, dźwięku itp.

Instalacje w duchu czasu są przejawem opozycyjności artysty, jego protestu przeciwko rzeczywistości. Na przykład artysta Serhij Zacharow (grupa artystyczna „Myrzilka”) znany jest z instalacji na ulicach Doniecka latem 2014 roku, które krytykowały działania „ministra obrony” „Donieckiej Republiki Ludowej” (DRL) Igora Girkina (Striełkowa), komendantów oddziałów „Noworosji” oraz działania separatystów na Donbasie. Pierwsza instalacja (11.07.2014) przedstawiała namalowane na dykcie figury separatystów w mundurze DRL na podobieństwo znanego ze swojej głupkowatości bohatera noweli M. Bułhakowa „Psie serce” Poligrafa Szarikowa (w poprzednim życiu – kundla). Instalacja „pod czorta” obrazu bojówkarza A. Pawłowa o pseudonimie „Motorolla” została umieszczona w pobliżu Pałaców Ślubów, który kilka dni wcześniej odwiedził bohater instalacji (pierwsza oficjalna ceremonia ślubna w samozwańczej DRL z wydaniem aktu małżeństwa z pieczętką DRL). Trzecia praca przedstawiała I. Striełkowa z przystawionym do skroni pistoletem i towarzyszył jej podpis „Po prostu to zrób!” (była to reakcja artystyczna na zestrzelony 17.07.2014 r. malezyjski „Boeing”).

Żywa twórczość społeczności w Noc Sylwestrową 2014 najbardziej wyraziście przejawiała się w instalacji sądu nad W. Janukowyczem, w której każdy chętny mógł założyć togę i wydać wyrok. Ironiczno-sarkastycznymi podczas Euromajdanu były instalacje czerniowieckiego artysty A. Fedirko na temat cyrku w polityce („Circus Politicus”, 31.01.2014). Natomiast złowieszcza, ale aktualna instalacja została zaprezentowana mieszkańcom Dniepropietrowska na Dzień Miasta (13.09.2014) – trójząb-gilotyna z napisem „Lustracja”.

„Leninopadowi”¹ nie we wszystkich miastach Ukrainy towarzyszyło powalenie pomników Lenina (zwykle ze względu na brak sprzętu u aktywistów), więc nadawano mu inny wydźwięk, na przykład 20.09.2014 r. uczestnicy Zebrania w Kramatorsku zrobili instalację, modernizując przy pomocy żółto-błękitnych barw „wodza proletariatu”. Takich przykładów ludowej i zawodowo-artystycznej kreatywności w tragicznym dla Ukrainy okresie od listopada 2013 roku można zliczyć wiele.

¹ Leninopad — spontaniczna fala demontażów i uszkodzeń pomników W. Lenina podczas Rewolucji Godności na Ukrainie i po niej. Ostatni pomnik „wodza proletariatu” na Ukrainie został zniesiony 24.10.2016 r.

Wnioski

Postmodernistyczna rzeczywistość społeczno-polityczna odrzuca ustalone orientacje wartościowe, normatywność, uporządkowanie, organizację społeczną, natomiast aktualizowana jest kwestia indywidualnego samorozwoju oraz jakości życia.

Dzisiaj ważne jest badanie możliwości nowoczesnej, nietradycyjnej komunikacji politycznej, zalet i możliwości jej stosowania. Wnioskując z ostatnich tendencji rozwoju polityki publicznej, teatralizacja oraz „konstruowanie” rzeczywistości politycznej będą nabywały coraz większego znaczenia we współczesnym procesie politycznym, a odbiór wydarzeń politycznych przez pryzmat widowiskowości oraz rozrywkowości bez wątpienia nabędzie nowych form i skali. Właśnie poznanie nietradycyjnych form komunikacji politycznej, nietypowych form protestu społecznego wciąż czeka na dogłębne zbadanie.

Bibliografia:

- Kremen', T. (2012). Emotsiyna skladova politychnoyi mobilizatsiyi cherez sotsial'ni media. *Naukovi pratsi*, 192.
- Reynhol'd, H. (2006). *Umnaya tolpa: novaya sotsyal'naya revolyutsyya*. Moskva: FAYR PRESS.
- Sherman, O. (2013). Fleshmob yak sotsial'ne yavyshche. W: *Osobystist' v ekstremal'nykh umovakh*. Lviv: Lvivskyy universytet bezpeky zhyttyedyal'nosti.
- Romanenko, S. (2005). O tolpe, fleshmobe y zadachakh sotsyolohyy. *Vestnyk Odesskoho natsyonal'noho unyversyteta*, 11.
- Horbatenko, W. (2006). *Politychne prohnouzuvannya: teoriya, metodolohiya, praktyka*. Kyiv: Heneza.
- Postol, A. (2010). Postmodernizm yak suchasna suspil'no-politychna real'nist'. *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, 42.
- Khoma, N. (2015). Politychnyy perfomans yak aktsionists'ka forma protestu. *Politykus*, 2.
- Szomowa, S. (2011). Rytual yly perfomans? (K voprosu o teatral'nykh formakh polytycheskoy kommunykatsyy). *Zhurnalyst. Sotsyal'nye kommunykatsyy*, 4.